

²² Там само – С. 225.

²³ Там само – С. 237–238.

²⁴ Кістяківський Б. О. Вибране. – Київ: Абрис, 1996. – 512 с. – С. 174–176, 179.

Резюме

У статті розкрито особливості соціологічного праворозуміння. Досліджено проблему легальності і легітимності правових норм у творчій спадщині соціологів права кінця XIX – початку XX ст.

Ключові слова: легальність і легітимність норм права, соціологія права, праворозуміння.

Резюме

В статье раскрываются особенности социологического правопонимания. Исследуется проблема легальности и легитимности правовых норм в творческом наследии социологов права конца XIX – начала XX века.

Ключевые слова: легальность и легитимность норм права, социология права, правопонимание.

Summary

The article covers features sociological understanding of law. The problem of legality and legitimacy of legal norms in a creative heritage of sociologists of law late XIX – early XX century.

Key words: legality and legitimacy of law, sociology of law, understanding of law.

Отримано 14.07.2011

О. Я. РОГАЧ

Олександр Янович Рогач, кандидат юридичних наук, доцент Ужгородського національного університету

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КАТЕГОРІЇ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ У ЗАКОНОДАВСТВІ НІМЕЧЧИНИ (XVIII–XIX ст.)

Під впливом римського права в XVIII–XIX століттях у Західній Європі був сформульований принцип неприпустимості здійснення прав з єдиною метою утиску чужих інтересів, який надалі знайшов своє відображення в цивільному законодавстві зарубіжних країн. Термін «зловживання правом» в Європі бере витоки з римського права¹, але має, при цьому, і своє власне коріння, отримавши закріплення у відповідних нормативних актах. Положення деяких таких актів, прийнятих у Пруссії (Німеччині), Швейцарії, Франції і деяких інших країнах, безперечно сприяли дослідженню феномену зловживання правом, визначенню його правової суті, виокремленню основних ознак.

Аналіз законодавчих актів різних історичних періодів, прийнятих у країнах Європи, дозволить нам з'ясувати закономірності та зв'язки, які не можна виявити при розгляді феномену зловживання правом у рамках одного історичного періоду. Саме тому дослідження категорії «зловживання правом» в законодавстві Німеччини (XVIII–XIX століття) є актуальним для сучасності.

Метою статті є комплексний ретроспективний аналіз категорії «зловживання правом» у законодавстві Німеччини (XVIII–XIX століття).

Відповідно до мети нами визначені такі *основні завдання*:

– здійснити історіографічний аналіз проблеми, проаналізувати праці науковців з питань «зловживання правом» та історію становлення цієї категорії в законодавстві Німеччини у XVIII–XIX ст.;

– виявити вплив німецького законодавства з регулювання феномену «зловживання правом» на законодавство інших країн, в тому числі і України.

Пруське Земське Уложення 1794 року (надалі Уложення 1794 року) стало першим законодавчим актом, який встановив заборону шикани, як однієї з форм зловживання правом, а також спробував дати їй визначення і тим самим зробив величезний вплив на подальший розвиток категорії зловживання правом у правовій науці. Джерелами Уложення 1794 року служило римське право (Звід Юстиніана), «Саксонське зеркало», Магдебурзьке право і вчення представників школи природного права (Вольфа і Гроція).

Уложення 1794 року не лише першим з європейських кодифікацій легалізувало заборону на зловживання правами, але одночасно розвинуло сприйняті ще з римського права обмеження інституту власності, встановлені в інтересах сусідства. Так, в параграфі 28 даного Уложення спеціально обумовлювалися питання зловживання власністю, під яким розумілося «таке користування власністю, яке, за своєю суттю, може мати виключно лише те призначення, щоб заподіяти кому-небудь неприємність»². У параграфі 37 Титулу 6 Уло-

ження 1794 року як зловживання правом розглядалася ситуація, коли особа «з багатьох способів правореалізації ... умисно, з наміром заподіяти шкоду ближньому, вибрала для останнього шкідливий спосіб»³. При цьому, в параграфах 72 і 107 Уложення 1794 року була встановлена відповідальність за зловживання правом у вигляді позбавлення привілеїв, використаних на шкоду державі або громадянам, і відшкодування заподіяних збитків.

Особливе місце в переліку обмежень було приділене наступним правилам, які складали основу теорії зловживання:

1) згідно римської традиції власник нерухомого майна в Пруссії міг вільно діяти в межах своїх володінь, не зважаючи на інтереси сусідів. Однак він не повинен був зловживати своєю владою, тобто «удаватися до таких прийомів користування, які загрожують шкодою сусідові»⁴.

2) у межах своєї земельної ділянки власник не повинен своїми діями або бездіяльністю створювати такого роду ситуації, які могли б шкідливо відобразитися на володіннях сусіда. Це правило було прогресивно тим, що не лише дії, але і пасивний стан особи визнавався здатним заподіяти шкоду. Такі діяння розцінювалися як зловживання⁵. З огляду на це цікавим є рішення суду, яке аналізує В. І. Курдіновський, пояснюючи при цьому, що «таке правило прийняте тому, що повнота права власності на нерухомість при здійсненні його всупереч цьому правилу привело б до знецінення сусідніх ділянок і викликало б соціальну війну між земельними власниками»⁶.

3) влада власника у межах його земельної ділянки обмежується цілим рядом розпоряджень, що віддано нагадує рішення римських юристів з окремих сусідських спорах. Вони можуть бути умовно об'єднані в групу нормативних вимог для сусідського будівництва і стосуються, в основному, розміщення вікон і дверей, скатів дахів, балконів, щоб вони не були джерелом шкоди для інших осіб. Малася на увазі шкода що наноситься, у тому числі, і особистим немайновим відносинам, наприклад, таємниці приватного життя.

Особливо необхідно зупинитися на нормі, що містить наступне правило: «Власник може відвести дощову воду зі своєї ділянки, скориставшись для цієї мети сусідньою ділянкою, якщо він не має можливості інакше осушити свій ґрунт і якщо це принесе йому більше користі, ніж шкоди сусідові»⁷. Коментуючи дане положення, В. І. Курдіновський помічає, що ці відносини носили оплатний характер. Тим самим, за природою вони нагадують особистий сервітут⁸. Застереження про те, що співставлення шкоди, що заподіюється сусідові, зі своєю вигодою не дозволяє зробити настільки однозначного висновку. Правило в останній своїй частині більше нагадує інститут крайньої необхідності, враховуючи, що вода може бути джерелом шкоди як для майна, так і для життя людей.

Віднесення вказаної норми до обмежень здійснення права власності на нерухоме майно, дозволяє дати їй інше тлумачення. Треба погодитися з О. Поротіковою, що в даному випадку йдеться все-таки про сервітут, але до його реалізації необхідно було відноситися розумно, обережно, інакше така поведінка могла кваліфікуватися як зловживання⁹.

Таким чином, для кваліфікації дій як зловживання правом за Уложенням 1794 року необхідно було встановити лише такий спосіб здійснення права, мета якого – умисне спричинення шкоди іншій особі. Слід зазначити, що зміст інших форм зловживання правом в названому Уложенні не розкривався. Проте, безумовним досягненням даного акту стало те, що в ньому акцентувалася увага не лише на ознаках шикани, відомих ще римському праву, але і на способі правореалізації, що свідчить про глибшу характеристику змісту зловживання правом.

Слід погодитися з Т. С. Яценко в тому, що заслугою саме німецької правової думки XIX століття стало введення в науковий оборот самого терміну «шикана», як форми зловживання правом, що походить від німецького слова *schikane*, яке переводиться як «знущення, каверза, причіпка»¹⁰. З огляду на це не підтримуємо О. О. Поротікову, на думку якої, термін «шикана» був введений в юридичну мову представниками французького судочинства¹¹. Інші форми зловживання в Прусському Земському Уложенні 1794 року розумілися як обмеження влади власника, які позбавляли право власності «міцності», його початкового значення. Про це згодом писатиме професор І. О. Покровський, пояснюючи, чому в принципі заборони зловживання правом було стільки багато ідейних противників¹².

У процесуальному законодавстві Пруссії, ми також можемо знайти норми, які забороняли зловживати процесуальними правами. Однією з перших кодифікацій того часу в Європі був Прусський судовий статут 1793 року (надалі Статут 1793 року). Він відповідав духу того часу, базувався на інквізиційній моделі судочинства, наділяючи суд широким обсягом повноважень, відповідно обмежуючи свободу сторін.

З огляду на досліджувану нами проблематику, цікавими є норми Статуту 1793 року, які були направлені на стримування так званої процесуальної брехні, яка набула свого поширення в судовому процесі. Зокрема, цей документ містив положення, що ніхто не має права підтримувати свої інтереси недозволеними діями, а тому сторони в процесі повинні викладати перед судом всі обставини справи, які є суттєвими для її вирішення, істинно і добросовісно. За навмисне викривлення або приховування істини призначалося покарання¹³.

Недобросовісна сторона несла покарання переважно тим, що їй відмовляли в задоволенні її вимог або визнанні її заперечень. Крім того, передбачалися і грошові штрафи за брехню та за намагання приховати чи ускладнити виявлення істини. Ім'я такої сторони записувалося в чорний реєстр суду, і в майбутньому вона, як *persona notata*, обмежувалася в праві на судовий захист¹⁴.

Проблема боротьби із зловживаннями в судовому процесі, що отримала своє відображення в Статуті 1793 року, фактично була проігнорована укладачами німецького цивільного процесуального кодексу.

Німецькі процесуалісти прагнули зосередити цивільний процес на ініціативі сторін і по можливості обмежити довільне втручання суду в їх діяльність. Наслідком цього стало те, що цивільно-процесуальний кодекс Німеччини містив лише окремі норми про недобросовісність сторін: 1) право суду відхилювати заяви сторін про нові обставини і докази, якщо вони не представили їх своєчасно з метою уповільнити вирішення справи; 2) повністю або частково покласти судові витрати на сторону, яка виграла справу, якщо вона уповільнила судочинство у справі невчасним здійсненням захисту.

Аналогічна ситуація існувала і в судовій практиці. Імперський Суд Німеччини у ряді випадків відмовляв у визнанні зловживання процесуальним правом¹⁵.

Питання про включення в Цивільне Уложення Німецької Імперії (надалі Уложення) року норми про заборону зловживання правом вирішувався в запеклих дискусіях. Одні автори пропонували не включати таку норму в проект даного Уложення, вважаючи, що це пошкодило б міцності правопорядку, інші ж, навпаки, вважали, що недопустимим є здійснення права, направленою виключно на те, щоб нашкодити іншим¹⁶. Тобто, заборонялася не що інше як шикана.

Творці першої редакції Уложення підкреслювали, що сам намір заподіяти шкоду іншій особі здійсненням свого права, встановити і довести практично неможливо. З огляду на це, вони робили висновок – навіщо тоді забороняти шикану, якщо це стане підставою для величезної кількості свідомо нерозв'язних позовів. Німецькі цивілісти вказували на те, що подібна заборона могла б швидше сприяти зловживанню правом, ніж перешкоджати йому, наприклад, у разі, коли недобросовісний боржник використовував таку заборону з метою затягнути початий проти нього судовий процес¹⁷. Цікавим є те, що позиція німецьких вчених XIX століття і на сьогодні є актуальною та використовуються деякими науковцями як доказ необґрунтованості введення в законодавство поняття зловживання правом.

Врешті перемогла індивідуалістична орієнтація, про яку історик Р. Зом сказав так: «Свобода власності необхідна для нас всіх, цією свободою ми живемо. Вся наша суспільна і моральна свобода, якою ми володіємо як індивіди, найдорогоцінніше правове благо, яке ми маємо, стає для нас єдиною можливістю завдяки праву приватної власності»¹⁸. Та все ж обмеження для розпорядження власністю були включені до Уложення у вигляді загального принципу, направленою проти зловживання правом. Така правова позиція зіграла вирішальну роль при вирішенні даного питання, внаслідок чого в редакції остаточного проекту Уложення, його параграф 887 свідчив: «Здійснення права власності з єдиною метою заподіяти шкоду третій особі є недопустимим». Надалі ця норма була поширена комісією Рейхстагу з розгляду проекту Цивільного Уложення Німецької Імперії на здійснення будь-яких суб'єктивних прав, що було відображено в параграфі 226 Уложення: «Не допускається здійснення права, якщо метою такого здійснення може бути лише спричинення шкоди іншому»¹⁹.

Таке формулювання розцінюється в цивільно-правовій доктрині як «найбільш вдале зі всіх зроблених до цих пір спроб загального визначення злісного здійснення права»²⁰. На думку Л. Еннекцера (який був одним з доповідачів при розгляді проекту Уложення в Рейхстагу), зміст правила, закріпленого в параграфі 226, полягає в наступному: «Заборонено не будь-яке здійснення права, що заподіє шкоду іншому. Без нанесення шкоди іншим особам при здійсненні деяких прав навіть не можна обійтися, якщо взагалі їх здійснювати. Недостатньо також, щоб здійснення права мало на меті заподіяти шкоду. Потрібне більше: з обставин справи повинно випливати, що здійснення права для особи, що вчиняє дану дію, не може мати жодної іншої мети, як спричинення шкоди...»²¹. Крім того, самі творці проекту Уложення досить ясно уявляли собі, що відсутність в ньому прямої заборони зловживання правом могла розглядатися деякими особами як його захоплення, що також було небажане. Тому в другій редакції проекту з'явився параграф 705, що визнав недопустимим зловживання, але не правами, а свободою дій, що є у будь-якого члена суспільства. У ньому вказувалося, що «дії, які в силу загальної свободи самі по собі є дозволеними, визнаються протиправними, якщо зроблені всупереч «добрим звичаям» і розраховані на спричинення шкоди третім особам»²².

Слід відмітити, що зміст норми параграфа 226 Уложення до сьогоднішнього часу практично не змінився. Проаналізувавши частину 3 статті 13 сучасного Цивільного кодексу України відмітимо, що вона практично без вилучень запозичує формулювання параграфа 226 Уложення. У ній зазначається: «Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах». Однак буквальне тлумачення вказаної норми Цивільного кодексу України дає підстави і для іншого висновку – вона забороняє не лише шикану, але й інші форми зловживання правом, тоді як параграф 226 Уложення вказував на заборону виключно шикани.

Не дивлячись на те, що параграф 226 Уложення закріпив заборону шикани, тлумачення цього параграфа в правовій доктрині було ширше. Так, набула поширення точка зору про те, що дія може бути визнана зловживанням правом і за наявності іншої ніж заподіяння шкоди мети. Вже цитований нами Л. Еннекцерус вказував, що в деяких випадках допускається застосування параграфа 226 і відносно правокористування, яке, окрім спричинення шкоди, має і іншу мету, але остання при цьому також повинна суперечити праву або моралі²³. Таким чином, допускалося існування зловживання правом не лише як шикани, а й у інших формах.

Зазначимо, що заборона шикани поширювалася лише на випадки здійснення права. Якщо особа діє, не маючи на те права, то параграф 226 не застосовувався. Це обставина, на нашу думку, є безумовним досягненням німецького законодавця у вирішенні проблеми зловживання правом, оскільки раніше подібних висновків юридична наука не зустрічала. Більш того, наявність в особі права визнається сучасними дослідниками як необхідна умова для визнання діяння в якості зловживання правом, тоді як відсутність в особі права не може свідчити про його здійснення і, відповідно, про зловживання.

Повертаючись до Уложення, необхідно погодитися з науковцями, що без вирішення залишилося питання про те, чи повинна наступати відповідальність у разі, коли в результаті дій, направлених виключно на спричинення шкоди, остання не виникає²⁴. При цьому, мається на увазі спричинення не лише матеріальної, але і моральної шкоди, наприклад, коли батько забороняє синові відвідувати свою земельну ділянку, на якій знаходиться могила матері²⁵.

Санкція за здійснення шикани міститься в параграфі 826 Уложення, який встановлює наступне правило: «Той, хто своїми недобросовісними діями умисно заподіює шкоду іншій особі, зобов'язаний відшкодувати останній заподіяну шкоду»²⁶. Питання про співвідношення параграфу 226 і параграфу 826 Уложення залишається дискусійним. Одні автори вважають, що параграф 826 підлягає застосуванню лише за наявності ознак, передбачених у параграфі 226 Уложення. За іншою точкою зору, параграф 826 має самостійне значення і дає можливість боротися як з шиканою, так і з будь-яким зловживанням правом, навіть за відсутності ознак, передбачених параграфом 226 Уложення. Санкція за здійснення шикани міститься також в інших нормах Німецького Цивільного Уложення, наприклад, в параграфі 1353, де встановлено, що якщо вимога одного з подружжя про спільне життя являє собою зловживання правом, то інший з подружжя не зобов'язаний виконувати цю вимогу²⁷.

Таким чином, якщо в основному законодавчому акті – Німецькому Цивільному Уложенні 1896 року йшлося виключно про шикану і наслідки її здійснення, то в юридичній літературі Німеччини обговорювалися питання про зловживання правом у різних формах, а також про умови застосування відповідальності за зловживання правом.

На думку В. І. Ємельянова, цивільне право Німеччини, встановлюючи заборону шикани і заборону здійснення права всупереч «добрим звичаям», надало суду можливість вирішувати справи, виходячи значною мірою з власного розсуду²⁸.

Вважаємо, що заслугою німецької правової думки XVIII–XIX століття стала спроба описати феномен зловживання правом, вказати на його істотні ознаки, передбачити відповідальність за здійснення дій, які мають ознаки шикани чи іншої форми зловживання правом.

Що стосується широти суддівського розсуду при оцінці відповідних діянь, то, на нашу думку, ця проблема властива всім правовим системам, що встановили заборону на зловживання правом, і не є специфічною для Німеччини.

¹ Див. *Рогач О. Я.* Проблема зловживання правом у римському праві // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія ПРАВО. Випуск 10. – Ужгород: Ліра, 2008. – С. 64–67.

² *Доманжо В.* Ответственность за вред, причиненный путем злоупотребления правом // Ученые записки Казанского университета. Кн. 5. – М., 1913. – С. 4.

³ Там само. – С. 6.

⁴ *Покровский И. А.* Основные проблемы гражданского права. – М.: Статут, 2001. – 354 с. – С. 113.

⁵ *Поротикова О. А.* Проблема злоупотребления субъективным гражданским правом: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Саратов, 2002. – 216 с. – С. 31.

⁶ *Курдиновский В. И.* К учению о легальных ограничениях права собственности на недвижимость в России – Одесса: «Экономическая» типография, 1899. – 391 с. – С. 36.

⁷ Там само. – С. 38.

⁸ Там само.

⁹ *Поротикова О. А.* Вказана праця. – С. 32.

¹⁰ *Яценко Т. С.* Категория шиканы в гражданском праве: История и современность. – М.: Статут, 2003. – 156 с.

¹¹ *Поротикова О. А.* Вказана праця. – С. 34.

¹² *Покровский И. А.* Вказана праця. – С. 114.

¹³ *Мальшев К. И.* Курс гражданского судопроизводства. – Том первый. – 2-е изд., испр. и доп., – С.-Петербург: Типография М. – М. Стасюлевича, 1876. – 444 с. – С. 124.

¹⁴ Там само.

¹⁵ *Грель Я. В.* Злоупотребления сторон процессуальными права в гражданском и арбитражном процессе : Дисс. ... канд. юрид. наук. – Новосибирск, 2006. – 207 с. – С. 47.

¹⁶ *Гамбаров Ю С.* Курс гражданского права. Часть общая. Т. 1. – С.-Пб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1911. – 793 с. – С. 405.

¹⁷ *Канторович Я.* Первая статья Гражданского кодекса // Право и жизнь. – 1925. – №. 2–3. – С. 6.

¹⁸ *Графский В. Г.* Всеобщая история права и государства: Учебник для вузов. – М.: Норма, 2007. – 752 с. – С. 534–533.

¹⁹ *Гражданское уложение Германии = Deutsches Buergerliches Gesetzbuch mit Einfuehrungsgesetz: ввод. закон к Гражд. уложению; пер. с нем. / [В. Бергманн, введ., сост.] . – 3-е изд., перераб. и доп. – М: Wolters Kluwer Russia, 2008. – 850 с. – С. 117.*

²⁰ *Гамбаров Ю С.* Вказана праця. – С. 407.

²¹ *Эннексерус Л.* Курс германского гражданского права. Т. I. Полутом 2. – М.: Изд. иностр. лит., 1950. – 483 с. – С. 437.

²² *Доманжо В.* Вопрос об ответственности за вред, причиненный при осуществлении права, в проекте нашего Гражданского уложения // Сборник статей по гражданскому и торговому праву памяти Г. Ф. Шершеневича. – М., 1915. – С. 318.

²³ *Эннексерус Л.* Вказана праця. – С. 437–438.

²⁴ Там само. – С. 438.

²⁵ Там само. – С. 400.

²⁶ *Доманжо В.* Вказана праця. – С. 322.

²⁷ Там само.

²⁸ *Емельянов В. И.* Разумность, добросовестность, незлоупотребление гражданскими правами. – М.: Лекс-Книга, 2002. – 160 с. – С. 3.

Резюме

У статті аналізується категорія «зловживання правом» у законодавстві, судовій практиці та науковій доктрині Німеччини в період XVIII–XIX століть.

Ключові слова: зловживання правом, шикана, зловживання процесуальними правами.

Резюме

В статье анализируется категория «злоупотребление правом» в законодательстве, судебной практике и научной доктрине Германии в период XVIII–XIX столетия.

Ключевые слова: злоупотребление правом, шикана, злоупотребление процессуальными правами.

Summary

In article category «abuse of law» is analyzed in legislation, judicial practice and scientific doctrine of Germany empire in period from the middle of XIX to beginning of XX century.

Key words: abuse of law, shikane, abuse of procedural rights.

Отримано 31.08.2011

І. І. БАЛАКЛИЦЬКИЙ

Іван Ілліч Балаклицький, здобувач Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕВОЛЮЦІЇ ПРАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Світ кінця XX – початку XXI ст. переживає етап розвитку, який за своєю значущістю, мабуть, перевершуватиме і епоху великих географічних відкриттів, і етап краху колоніальної системи, і період утворення системи національних держав, якому поклав початок Вестфальський мир 1648 року, і промислову революцію, що, власне, і дало можливість розвинутися національним державам в світі. Йдеться про сучасні структурні та функціональні зміни, що охоплюють всі сфери людської життєдіяльності – економіку, політику, право, міжнародні відносини і навіть побут. Часто ці процеси описуються як глобалізація, формування постіндустріального світу, інформаційного суспільства тощо.

На даному етапі розвитку людства системні зміни охоплюють усі сфери суспільного життя, змінюючи інфраструктуру світового порядку. Трансформується і сучасна «правова карта світу»: зростає питома вага правових систем, які мають змішаний характер, з'являється новий, міжнародно-правовий тип правової системи, розширюються сфери та напрями правової інтеграції¹. Це стосується і права як центрального елемента правової системи.

Проблемам розвитку права та правових систем в умовах глобалізації присвячують свою увагу багато вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, С. С. Алексєєв, Х. Бехруз, О. В. Зайчук, Л. А. Луць, М. Н. Марченко, Н. М. Оніщенко, Ю. А. Тихомиров та інші науковці. Водночас, у сучасній науковій літературі на сьогодні не існує єдиного підходу до визначення поняття глобалізації. Отже, існує багато визначень терміна «глобалізація» відповідно до соціального, економічного, культурного аспектів, проте всі підходи так чи інакше стосуються розширення кордонів: територіальних, політичних, економічних, культурних тощо. Глобалізація ж, у свою чергу, передбачає подолання кордонів в економіці, політиці, культурі і встановлення глобального співтовариства з глобальною світовою економікою, культурою².

Глобалізація як загальноосвітня економічна, політична, інформаційна та культурна тенденція зближення цивілізацій, з одного боку, нівелює національну самобутність історичних і політичних культур народів, а з другого – прискорює економічний та науково-технічний прогрес, зокрема для країн технологічно відсталіх. Глобалізація, коли її розуміти науково і відповідально, є новим типом економічного, політичного та духовного синтезу, але в обмежених рамках. Її не можна тлумачити суто механічно й кількісно, жорстко пов'язуючи з інформаційною революцією, фінансами. Глобалізація – глибинні духовні перетворення, якісні зміни суспільних відносин, форм та способів життя³.

Правовий вимір глобалізаційних процесів зумовлює перегляд всієї існуючої системи правового регулювання суспільних відносин. Це пов'язано перш за все з появою і посиленням впливу сучасних суб'єктів світового господарства, швидше не національного, а наднаціонального характеру.

Характерною межею глобалізаційних процесів є трансформація статусу наднаціональних організацій як суб'єктів міжнародного права, які в сучасних умовах володіють великим об'ємом повноважень, ніж держави-члени цих організацій.